

ΛΕΤΙΣΙΑ ΚΟΛΟΜΠΑΝΙ

Η πλεξούδα

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΤΡΙΓΚΟΣ

ΛΕΤΙΣΙΑ ΚΟΛΟΜΠΑΝΙ

η πλεξούδα

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ

Γιάννης Στριγκος

«Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου».

Εκδόσεις Πατάκη – Ξένη λογοτεχνία

Σύγχρονη ξένη λογοτεχνία – 513

Λετισιά Κολομπανί, *Η πλεξούδα*

Laetitia Colombani, *La tresse*

Μετάφραση: Γιάννης Στρίγκος

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Επιμέλεια-Διόρθωση: Ιωάννα Ανδρέου

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Copyright® για τη φωτογραφία εξωφύλλου: Studio Omg/EyeEm
/Getty Images/Ideal Image

Copyright® Éditions Grasset & Fasquelle, 2017

Copyright® για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ
(Εκδόσεις Πατάκη), 2017

Πρώτη έκδοση στη γαλλική γλώσσα από τις εκδόσεις Grasset,
Παρίσι 2017

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,
Αθήνα, Φεβρουάριος 2021
KET B195 ΚΕΠ 86/21
ISBN 978-960-16-8084-2

Στην Ολίβια
Στις θαρραλέες γυναίκες

πλεξούδα, η (ουσ.): σύμπλεγμα από τρεις
τούφες μαλλιά ή από τρία νήματα
που πλέκονται μεταξύ τους.

*«Σιμόν, το δάσος των μαλλιών σου κρύβει
ένα μεγάλο μυστήριο».*

PEMY NTE ΓΚΟΥΡΜΟΝ

*«Μια γυναίκα ελεύθερη είναι ακριβώς το
αντίθετο από μια γυναίκα ελευθέρων ηθών».*

ΣΙΜΟΝ ΝΤΕ ΜΠΟΒΟΥΑΡ

Πρόλογος

*Είναι η αρχή μιας ιστορίας,
μιας ιστορίας καινούριας κάθε φορά
που απ' τα δάχτυλά μου παίρνει σάρκα και οστά.*

*Πρώτα, η βάση.
Η δομή πρέπει να είναι στέρεα για να κρατήσει
το σύνολο.*

*Μετάξι ή βαμβάκι, για την πόλη ή τη σκηνή.
Όλα είναι σχετικά.*

*Το βαμβάκι είναι πιο ανθεκτικό,
το μετάξι πιο φίνο και διακριτικό.
Χρειάζεται σφυρί και μερικά καρφιά
και κυρίως κάθε κίνηση να γίνεται απαλά.*

*Έπειτα, η πλέξη.
Αυτό είναι το καλύτερό μου.
Μπροστά στον αργαλειό μου
τρεις δέσμες νάιλον απλωμένες.
Πιάνω τα νήματα απ' τη δέσμη, τρία τρία.
Πρέπει να δέσουν μεταξύ τους δίχως να σπάσουν.*

*Κι ύστερα πάλι απ' την αρχή
χιλιάδες φορές.*

*Μ' αρέσουν οι ώρες αυτές, οι μοναχικές,
οι ώρες που τα χέρια μου χορεύουν.
Ένα παράξενο μπαλέτο, τα δάχτυλά μου.
Γράφουν μια ιστορία με πλεξούδες και υφάδια.
Μια ιστορία που είναι η δική μου.*

Μα που ωστόσο δε μου ανήκει.

Σμίτα

Χωριό Μπαντλαπούρ, Ούτταρ Πραντές, Ινδία

Η ΣΜΙΤΑ ΕΥΠΝΑ μ' ένα παράξενο συναίσθημα, σαν ένα ήπιο επείγον κάλεσμα, μια παράξενη πεταλούδα στο στομάχι. Σήμερα, είναι μια μέρα που θα τη θυμάται σ' όλη της τη ζωή. Σήμερα, η κόρη της θα πάει πρώτη φορά σχολείο.

Η Σμίτα δεν έχει πατήσει ποτέ το πόδι της στο σχολείο. Εδώ, στο Μπαντλαπούρ, οι άνθρωποι σαν κι αυτή δεν πάνε σχολείο. Η Σμίτα είναι μια Ντάλιτ. Μια Ανέγγιχτη. Ανήκει σ' εκείνους που ο Γκάντι αποκαλούσε «Παιδιά του Θεού». Εκτός κάστας, εκτός συστήματος, εκτός όλων. Ένα είδος από μόνο του, που θεωρείται πολύ μισημένο για να έρχεται σε επαφή με άλλα είδη, ένα ελεεινό απόβλητο που οι άλλοι φροντίζουν να κρατάνε σε απόσταση, χώρια, όπως την ήρα από το στάρι. Είναι εκατομμύρια οι άνθρωποι σαν τη Σμίτα που ζουν έξω από τις πόλεις, έξω από την κοινωνία, στην περιφέρεια της ανθρωπότητας.

Κάθε πρωί, το ίδιο τελετουργικό. Σαν βελόνα που κόλλησε στον δίσκο και ξαναπαίζει ατελείωτα την ίδια συμφωνία της κολάσεως, η Σμίτα ξυπνάει στο καλύβι που έχει για σπίτι της, κοντά στις αγροκαλλιέργειες των Τζατ. Πλένει το πρόσωπό της και τα πόδια της με νερό που έχει φέρει απ' την προηγούμενη μέρα απ' το πηγάδι που προορίζεται αποκλειστικά για εκείνους. Ούτε λόγος να πλησιάσουν στο άλλο, εκείνο που είναι για τις ανώτερες κάστες, πολύ πιο κοντινό και προσβάσιμο. Κάποιοι έχασαν τη ζωή τους για πιο ασήμαντο λόγο. Ετοιμάζεται, χτενίζει τη Λαλίτα, αποχαιρετά τον Ναγκαράτζαν. Κι έπειτα παίρνει το πλεκτό καλάθι της από βούρλα, το καλάθι αυτό που η μητέρα της κουβαλούσε πριν από εκείνη και που της φέρνει αναγούλα μονάχα που το βλέπει, ποτισμένο μ' αυτή την έντονη και μόνιμη μυρωδιά, το οποίο και κουβαλάει όλη μέρα όπως κουβαλάει κανείς έναν σταυρό, ένα επονείδιστο φορτίο. Το καλάθι αυτό είναι ο γολγοθάς της. Μια κατάρα. Μια τιμωρία. Κάτι κακό πρέπει να έκανε σε μια προηγούμενη ζωή, για το οποίο πρέπει να πληρώσει, να εξιλεωθεί – έτσι κι αλλιώς, ετούτη η ζωή δεν έχει μεγαλύτερη σημασία από τις προηγούμενες ούτε απ' τις επόμενες, είναι απλά μια ζωή ανάμεσα σε άλλες, έλεγε η μητέρα της. Έτσι είναι, αυτή είναι η ζωή της.

Είναι το ντάρμα της, το καθήκον της, η θέση της σε τούτο τον κόσμο. Μια δουλειά που εδώ και γενιές περνάει από μάνα σε κόρη. *Scavenger* στα αγγλικά

σημαίνει «σκουπιδιάρης». Κόσμια λέξη για ορισμός μιας πραγματικότητας διόλου κόσμιας. Αυτό που κάνει η Σμίτα δεν υπάρχουν λόγια για να το περιγράψουν. Μαζεύει όλη μέρα τα σκατά των άλλων με γυμνά χέρια. Ήταν έξι χρονών, όσο είναι σήμερα η Λαλίτα, όταν η μάνα της την πήρε μαζί της πρώτη φορά. Κοίτα και μετά κάν' το. Η Σμίτα θυμάται τη μυρωδιά που της είχε επιτεθεί βίαια σαν σμήνος από σφήκες, μια μυρωδιά ανυπόφορη, απάνθρωπη. Είχε κάνει εμετό στην άκρη του δρόμου. Θα το συνηθίσεις, της είχε πει η μάνα της. Ψέματα. Δεν το συνηθίζεις. Η Σμίτα έμαθε να κρατάει την ανάσα της, να ζει σε άπνοια. Πρέπει να αναπνέεις, της είχε πει ο γιατρός του χωριού, κοίτα πώς βήχεις. Πρέπει να τρως. Πάει πολύς καιρός που η Σμίτα δεν έχει όρεξη να φάει. Ούτε που θυμάται πια πώς είναι να πεινάει κανείς. Τρώει ελάχιστα, το απολύτως απαραίτητο, μια χούφτα ρύζι μέσα σε νερό που την επιβάλλει στον εαυτό της κάθε μέρα με το ζόρι.

Ωστόσο η κυβέρνηση είχε υποσχεθεί πως θα έφτιαχνε τουαλέτες σε όλη τη χώρα. Δυστυχώς, όμως, δεν έφτασαν ως εδώ. Στο Μπαντλαπούρ, και όχι μόνο, οι άνθρωποι αποπατούν στο ύπαιθρο. Παντού το χώμα είναι μαγαρισμένο, μικρά και μεγάλα ποτάμια, χωράφια, τα πάντα έχουν μολυνθεί από τόνους περιττώματα. Οι αρρώστιες μεταδίδονται σαν σπίθα σε μαπαρούτι. Οι πολιτικοί γνωρίζουν τι ζητά ο λαός περισσότερο από τις μεταρρυθμίσεις, την κοινωνική

ισότητα, περισσότερο κι από τις θέσεις εργασίας ακόμα: τουαλέτες. Το δικαίωμα να αποπατούν αξιοπρεπώς. Στα χωριά, οι γυναίκες είναι αναγκασμένες να περιμένουν να νυχτώσει για να πάνε στα χωράφια, κι έτσι εκτίθενται σε πολλαπλούς κινδύνους. Οι πιο τυχεροί έχουν κατασκευάσει μια γωνιά στις αυλές τους ή σε κάποιο κρυφό σημείο του σπιτιού τους, μια απλή τρύπα στο πάτωμα που την αποκαλούν κόσμια «στεγνή τουαλέτα», απόπατους που οι γυναίκες Ντάλιτ έρχονται και αδειάζουν καθημερινά με γυμνά χέρια. Γυναίκες σαν τη Σμίτα.

Η γύρα της αρχίζει γύρω στις επτά. Η Σμίτα παίρνει το καλάθι της και το σκουπάκι της, φτιαγμένο από βούρλα. Ξέρει πως έχει να αδειάσει είκοσι σπίτια κάθε μέρα, δεν έχει χρόνο για χάσιμο. Βαδίζει στο πλάι του δρόμου, με το κεφάλι σκυφτό και το πρόσωπο κρυμμένο σε μια μαντίλα. Σε ορισμένα χωριά, οι Ντάλιτ πρέπει να επισημαίνουν την παρουσία τους φορώντας ένα φτερό κόρακα. Σε άλλα, είναι καταδικασμένοι να περπατάνε ξυπόλυτοι – όλοι γνωρίζουν την ιστορία του Ανέγγιχτου που λιθοβολήθηκε μόνο και μόνο επειδή φόρεσε σανδάλια. Η Σμίτα μπαίνει στα σπίτια από την πίσω πόρτα, που προορίζεται για εκείνη. Δεν πρέπει να συναντηθεί με τους ενοίκους του σπιτιού κι ακόμη λιγότερο να τους μιλήσει. Όχι μόνο δεν πρέπει να την αγγίξουν, αλλά ούτε να τη δουν. Αντί αμοιβής, της δίνουν αποφάγια, ή και παλιόρουχα μερικές φορές, τα οποία και της

πετάνε κατάχαμα. Δεν πρέπει να την αγγίξουν, ούτε να την κοιτάξουν.

Άλλες φορές πάλι, δε δίνουν τίποτα. Μια οικογένεια Τζατ δεν της δίνει τίποτα εδώ και μήνες. Η Σμίτα θέλησε να σταματήσει να πηγαίνει, το είπε ένα βράδυ στον Ναγκαράτζαν, δε θέλει να ξαναπάει, να τα μαζεύουν μόνοι τους τα σκατά τους. Αλλά ο Ναγκαράτζαν φοβήθηκε: αν η Σμίτα δεν ξαναπάει, θα τους διώξουν, δεν έχουν δική τους γη. Οι Τζατ θα έρθουν και θα κάψουν το καλύβι τους. Ξέρει τι είναι ικανοί να κάνουν. «Θα σου κόψουμε και τα δυο πόδια» είχαν πει σ' έναν δικό τους. Και τον είχαν βρει μετά στο διπλανό χωράφι, ακρωτηριασμένο και με εγκαύματα από οξύ.

Ναι, η Σμίτα ξέρει τι είναι ικανοί να κάνουν οι Τζατ.

Κι έτσι, την επόμενη μέρα ξαναπηγαίνει.

Όμως το σημερινό πρωινό δεν είναι σαν τα άλλα. Η Σμίτα έχει πάρει μια απόφαση που της φάνηκε επιβεβλημένη και αυτονόητη: η κόρη της θα πάει σχολείο. Δυσκολεύτηκε να πείσει τον Ναγκαράτζαν. Ποιο το όφελος; της είπε. Ίσως μάθει να διαβάζει και να γράφει, αλλά κανείς εδώ δεν πρόκειται να της δώσει δουλειά. Όποιος γεννήθηκε για να καθαρίζει καμπινέδες αυτό θα κάνει μέχρι να πεθάνει. Είναι μια κληρονομιά, ένας κύκλος απ' όπου κανείς δεν μπορεί να βγει. Ένα κάρμα.

Η Σμίτα δεν το 'βαλε κάτω. Του ξαναμίλησε την επόμενη μέρα, και τη μεθεπόμενη και όλες τις άλλες που ακολούθησαν. Αρνήθηκε να πάρει τη Λαλίτα μαζί της στη δουλειά: δε θα της έδειχνε πώς να αδειάζει τους απόπατους, δε θα την έβλεπε να κάνει εμετό στο χαντάκι, όπως είχε δει την ίδια η μάνα της, όχι, η Σμίτα δεν το δεχόταν αυτό. Η Λαλίτα πρέπει να πάει σχολείο. Μπροστά στο πείσμα της, ο Ναγκαράτζαν στο τέλος υποχώρησε. Την ξέρει τη γυναίκα του, η θέλησή της είναι ισχυρή. Αυτή η μικροκαμωμένη Ντάλιτ με τη μελαφή επιδερμίδα, που την παντρεύτηκε πριν από δέκα χρόνια, είναι πιο δυνατή από εκείνον, το ξέρει αυτό. Κι έτσι τελικά υποχωρεί. Καλώς. Θα πάει στο σχολείο του χωριού· θα μιλήσει ο ίδιος στον Βραχμάνο.

Η Σμίτα χαμογελάει από μέσα της με την επιτυχία της. Θα ήθελε τόσο πολύ να 'χε παλέψει για εκείνη η μητέρα της, θα ήθελε τόσο πολύ να 'χε διαβεί την πόρτα του σχολείου και να 'χε καθίσει μαζί με τα άλλα παιδιά στα θρανία, να 'χε μάθει να διαβάζει και να μετράει. Αλλά αυτό δεν υπήρχε περίπτωση να γίνει, ο πατέρας της Σμίτα δεν ήταν καλός σαν τον Ναγκαράτζαν, ήταν οξύθυμος και βίαιος. Έδερνε τη γυναίκα του, όπως κάνουν όλοι τους εδώ. Έλεγε κάθε τόσο: μια γυναίκα δεν είναι ίση με τον άντρα της, του ανήκει. Είναι ιδιοκτησία του, σκλάβα του. Πρέπει να υποτάσσεται στις επιθυμίες του. Ήταν βέβαιο πως ο πατέρας της θα προτιμούσε να σώσει τη γελάδα του παρά τη γυναίκα του.

Η Σμίτα έχει σταθεί τυχερή: ο Ναγκαράτζαν δεν την έχει δειρεί, ούτε την έχει βρίσει ποτέ. Όταν γεννήθηκε η Λαλίτα, συμφώνησε μάλιστα να την κρατήσουν. Σε κάποιο γειτονικό μέρος, τα κορίτσια τα σκοτώνουν με το που γεννιούνται. Στα χωριά του Ρατζαστάν, τα θάβουν ζωντανά, μέσα σ' ένα κουτί, στην άμμο, αμέσως μόλις γεννηθούν. Τα νεογέννητα κορίτσια αργοπεθαίνουν έτσι όλη νύχτα.

Εδώ όμως, όχι. Η Σμίτα κοιτάζει τη Λαλίτα, που κάθεται στις φτέρνες της πάνω στο χωμάτινο πάτωμα της καλύβας και χτενίζει τη μοναδική της κούκλα. Είναι όμορφη η κόρη της. Έχει λεπτά χαρακτηριστικά, μακριά μαλλιά ως τη μέση, που η Σμίτα τα ξεμπλέκει και της τα κάνει πλεξούδα κάθε πρωί.

Η κόρη μου θα μάθει να διαβάζει και να γράφει, λέει μέσα της, κι αυτή η σκέψη της δίνει χαρά.

Ναι, σήμερα είναι μια μέρα που θα τη θυμάται σ' όλη της τη ζωή.

Τζούλια

Παλέρμο, Σικελία

ΤΖΟΥΛΙΑ!

Η Τζούλια ανοίγει τα μάτια με δυσκολία. Η φωνή της μητέρας της αντηχεί απ' τον κάτω όροφο.

Τζούλια!

Κατέβα!

Τώρα!

Η Τζούλια μπαίνει στον πειρασμό να χώσει το κεφάλι της κάτω απ' το μαξιλάρι. Δεν έχει κοιμηθεί αρκετά – πάλι ξενύχτησε διαβάζοντας. Ξέρει εντούτοις πως πρέπει να σηκωθεί. Όταν φωνάζει η μάμα, εκείνη πρέπει να υπακούει – είναι μια μάμα Σιτσιλιάνα.

Τζούλια!

Η κοπέλα αφήνει το κρεβάτι με βαριά καρδιά. Σηκώνεται, ντύνεται βιαστικά και κατεβαίνει στην κουζίνα, όπου την περιμένει ανυπόμονα η μάμα. Η αδελφή της, η Αντέλα, έχει κιόλας σηκωθεί και βάφει τα νύχια των ποδιών της πάνω στο τραπέζι όπου σερβίρεται το πρωινό. Η μυρωδιά του μανό προκαλεί έναν μορφασμό στην Τζούλια. Η μάμα τής βάζει ένα φλιτζάνι καφέ.

Ο πατέρας σου έφυγε.
Θ' ανοίξεις εσύ σήμερα.

Η Τζούλια παίρνει τα κλειδιά της βιοτεχνίας και βγαίνει γρήγορα απ' το σπίτι.

Δεν έφαγες τίποτα!
Πάρε κάτι μαζί σου!

Αγνοώντας τα λόγια της μητέρας της, καβαλάει το ποδήλατό της κι απομακρύνεται με γρήγορες πεταλιές. Ο δροσερός πρωινός αέρας την ξυπνάει κάπως. Ο άνεμος στους δρόμους τη χτυπάει στο πρόσωπο και στα μάτια. Πλησιάζοντας στην αγορά, οι μυρωδιές απ' τα εσπεριδοειδή και τις ελιές έρχονται και της γαργαλάνε τη μύτη. Η Τζούλια περνάει δίπλα από τον πάγκο του ψαρά, όπου βρίσκονται απλωμένες ολόφρεσκες σαρδέλες και χέλια. Επιταχύνει, ανεβαίνει στο πεζοδρόμιο κι αφήνει την πλατεία Μπαλλάρο, όπου οι πλανόδιοι πωλητές έχουν αρχίσει

κιόλας να διαλαλούν τηνπραμάτεια τους για να τραβήξουν πελατεία.

Φτάνει σ' ένα αδιέξοδο, δίπλα στη Βία Ρόμα. Εδώ βρίσκεται η βιοτεχνία του πατέρα της, σ' έναν πρώην κινηματογράφο που τον αγόρασαν πριν από είκοσι χρόνια – όσων χρονών είναι η Τζούλια δηλαδή. Ο χώρος όπου στεγαζόταν τότε το μαγαζί ήταν πολύ μικρός, χρειαζόταν η αλλαγή χώρου. Στην πρόσοψη μπορεί κανείς να διακρίνει ακόμα το σημείο όπου τοποθετούνταν οι αφίσες των ταινιών. Έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε που οι κάτοικοι του Παλέρμου έτρεχαν να δουν τις κωμωδίες με τον Αλμπέρτο Σόρντι, τον Βιτόριο Γκάσμαν, τον Νίνο Μανφρέντι, τον Ούγκο Τονιάτσι, τον Μαρτσέλλο Μαστρογιάννι... Σήμερα, οι περισσότερες αίθουσες έχουν κλείσει, όπως αυτό το μικρό συνοικιακό σινεμά που έγινε βιοτεχνία. Χρειάστηκε να μετατρέψουν την καμπίνα προβολής σε γραφείο και να ανοίξουν παράθυρα στην αίθουσα, έτσι ώστε οι εργάτριες να έχουν αρκετό φως για να δουλεύουν. Ο μπαμπάς έφτιαξε μόνος του τα πάντα. Το μέρος αυτό τού μοιάζει, σκέφτεται η Τζούλια: αποπνέει ακαταστασία και ζεστασιά, όπως κι αυτός. Παρά τα επικά του ξεσπάσματα θυμού, όλες οι εργάτριες εκτιμούν και σέβονται τον Πιέτρο Λανφρέντι. Είναι γι' αυτές σαν στοργικός πατέρας που, αν και απαιτητικός και αυστηρός, μεγάλωσε τις κόρες του μαθαίνοντάς τις να σέβονται την πειθαρχία και μεταδίδοντάς τους την αγάπη του για τη σωστή δουλειά.

Η Τζούλια παίρνει το κλειδί κι ανοίγει την πόρτα. Συνήθως ο πατέρας της έρχεται νωρίτερα απ' όλους. Θέλει να υποδέχεται ο ίδιος τις υπαλλήλους του – αυτό σημαίνει να είσαι αφεντικό, του αρέσει να λέει. Πάντα έχει να πει ένα αστείο στη μία, μια καλή κουβέντα στην άλλη, να κάνει μια ευγενική χειρονομία σε όλες τους. Αλλά σήμερα βγήκε να κάνει τη γύρα των κομμωτηρίων του Παλέρμου και των περιχώρων. Δε θα επιστρέφει νωρίτερα απ' το μεσημέρι. Ετούτο το πρωί, η Τζούλια είναι το αφεντικό του μαγαζιού.

Αυτή την ώρα, όλα είναι ήσυχα στη βιοτεχνία. Σε λίγο το μέρος θα γεμίσει από χιλιάδες κουβέντες, τραγούδια, φωνές, αλλά προς το παρόν υπάρχει μόνο η σιωπή κι ο ήχος των βημάτων της Τζούλιας. Πηγαίνει ως τα αποδυτήρια που προορίζονται για τις εργάτριες κι αφήνει τα πράγματά της στο ντουλαπάκι με το όνομά της. Παίρνει την μπλούζα της δουλειάς και, όπως κάθε μέρα, τη φοράει σαν να 'ναι δεύτερο δέρμα. Μαζεύει τα μαλλιά της, τα κάνει σφιχτό κότσο και τα πιάνει επιδέξια με βελόνες. Κι ύστερα σκεπάζει το κεφάλι της μ' ένα τσεμπέρι, προστατευτικό απολύτως απαραίτητο εδώ – δεν πρέπει να μπερδευτούν τα δικά τους μαλλιά με τα μαλλιά που επεξεργάζονται στη βιοτεχνία. Με τα ρούχα της δουλειάς, παύει πια να είναι η κόρη του αφεντικού: γίνεται μια εργάτρια σαν τις άλλες, μια υπάλληλος της βιοτεχνίας Λανφρέντι. Κι αυτό είναι κάτι που επιμένει να το τηρεί. Πάντα αρνιόταν να είναι προνομιούχα.

Η πόρτα της εισόδου ανοίγει μ' ένα τρίξιμο κι ένα χαρούμενο σμήνος πλημμυρίζει τον χώρο. Μόλις σε μια στιγμή, η βιοτεχνία ζωντανεύει, γίνεται το φασαριόζικο μέρος που τόσο αγαπά η Τζούλια. Μέσα στη χάβρα όπου ακούγονται μπερδεμένες οι συζητήσεις, οι εργάτριες σπεύδουν να πάνε στα αποδυτήρια για να φορέσουν τις μπλούζες και τις ποδιές τους, προτού πάνε στο πόστο τους φλυαρώντας. Η Τζούλια μπλέκεται ανάμεσά τους. Η Ανιέζε έχει μαύρους κύκλους – το μωράκι της βγάζει δόντια, δεν την άφησε να κλείσει μάτι όλη νύχτα. Η Φεντερίκα κρατιέται για να μη βάλει τα κλάματα, ο καλός της την παράτησε. Πάλι; αναφωνεί η Άλντα. Θα γυρίσει αύριο, την καθησυχάζει η Πάολα. Εδώ οι γυναίκες μοιράζονται κάτι πολύ περισσότερο από την ίδια δουλειά. Ενώ τα χέρια τους κινούνται δραστήρια καθώς επεξεργάζονται τα μαλλιά, μιλάνε όλη μέρα για τους άντρες, για τη ζωή, για τον έρωτα. Εδώ όλες ξέρουν πως ο άντρας της Τζίνας πίνει, πως ο γιος της Άλντας έχει πάρει δώσε με τη «Βδέλλα», πως η Αλέσσια είχε μια σύντομη σχέση με τον πρώην άντρα της Ρίνας, η οποία δεν του το συγχώρησε ποτέ.

Της Τζούλιας τής αρέσει η παρέα αυτών των γυναικών, εκ των οποίων κάποιες την ξέρουν από παιδί. Σχεδόν γεννήθηκε εδώ. Στη μάμα αρέσει να διηγείται πώς την έπιασαν οι πόνοι ξαφνικά τη στιγμή που ξεδιάλεγε τα μαλλιά στην κεντρική αίθουσα – σήμερα δε δουλεύει πια λόγω της κακής της όρασης,

αναγκάστηκε να παραχωρήσει τη θέση της σε μια υπάλληλο με πιο κοφτερό μάτι. Εδώ μεγάλωσε η Τζούλια, ανάμεσα σε μαλλιά που έπρεπε να ξεμπλεχτούν, τούφες που έπρεπε να πλυθούν, παραγγελίες που έπρεπε να αποσταλούν. Θυμάται τις διακοπές και τις σχολικές αργίες που περνούσε με τις εργάτριες, κοιτώντας τες να δουλεύουν. Της άρεσε να παρατηρεί τα χέρια τους να κινούνται γρήγορα σαν στρατιά από μυρμήγκια. Τις έβλεπε να πετάνε τα μαλλιά πάνω στα λανάρια, αυτές τις μεγάλες τετράγωνες χτένες, για να τα ξεμπλέξουν, κι έπειτα να τα πλένουν σε μια μπανιέρα στηριγμένη σε τρίποδα – μια πολύ έξυπνη πατέντα του πατέρα της, που δεν ήθελε να βλέπει τις υπαλλήλους του να επιβαρύνουν τη μέση τους. Η Τζούλια χαμογελούσε με τον τρόπο που κρεμούσαν τις τούφες στα παράθυρα για να στεγνώσουν – θα 'λεγε κανείς τα λάφυρα μιας φυλής Ινδιάνων που πήραν μια σειρά από σκαλπ για να στήσουν μια παράξενη έκθεση.

Της φαίνεται μερικές φορές πως εδώ ο χρόνος έχει σταματήσει. Έξω, ο χρόνος συνεχίζει να τρέχει, αλλά εδώ, μέσα σ' αυτούς τους τοίχους, νιώθει προστατευμένη. Είναι ένα συναίσθημα γλυκό, καθησυχαστικό, αυτή η σιγουριά της παράξενης μονιμότητας των παραγμάτων.

Κοντεύει ένας αιώνας που η οικογένειά της ζει από την κασκατούρα, αυτή την πολύ παλιά παράδο-

ση της Σικελίας σύμφωνα με την οποία τα μαλλιά που πέφτουν ή που κόβονται φυλάγονται για να φτιαχτούν απ' αυτά ποσίς και περούκες. Η βιοτεχνία Λανφρέντι, που ίδρυσε ο προπάππος της Τζούλιας το 1926, είναι η τελευταία του είδους στο Παλέρμο. Απασχολεί καμιά δεκαριά εξειδικευμένες εργάτριες, οι οποίες ξεμπλέκουν, πλένουν και επεξεργάζονται τούφες μαλλιά, που στη συνέχεια στέλνονται στην Ιταλία και σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Τη μέρα που έκλεισε τα δεκάξι, η Τζούλια αποφάσισε να παρατήσει το λύκειο και να πάει να δουλέψει μαζί με τον πατέρα της. Χαραρισματική μαθήτρια κατά τη γνώμη των καθηγητών της, ειδικότερα του καθηγητή της στα ιταλικά, ο οποίος την προέτρπε να συνεχίσει, θα μπορούσε να 'χε σπουδάσει, να 'χε μπει στο πανεπιστήμιο. Αλλά για εκείνη ήταν αδιανόητο να ακολουθήσει άλλη πορεία. Πιο πολύ κι από παράδοση, τα μαλλιά είναι πάθος για τους Λανφρέντι, ένα πάθος που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά. Κατά παράξενο τρόπο, οι αδελφές της Τζούλιας δεν έδειξαν ενδιαφέρον για το επάγγελμα κι έτσι είναι η μόνη από τις κόρες Λανφρέντι που αφιερώθηκε σ' αυτό. Η Φραντσέσκα παντρεύτηκε πολύ μικρή και δεν εργάζεται. Σήμερα έχει τέσσερα παιδιά. Η Αντέλα, η πιο μικρή απ' όλες, πηγαίνει ακόμα στο λύκειο και σκοπεύει να ασχοληθεί με τον χώρο της μόδας και του μόντε-λινγκ – οτιδήποτε άλλο εκτός από τη δουλειά των γονιών της.

Για τις ειδικές παραγγελίες και τα δυσεύρετα χρώματα, ο μπαμπάς έχει ένα μυστικό: μια φόρμουλα που την κληρονόμησε από τον πατέρα του κι αυτός πιο πριν από τον παππού του, με βάση φυσικά προϊόντα των οποίων δεν αποκαλύπτει ποτέ τα ονόματα. Τη φόρμουλα αυτή την έχει αποκαλύψει στην Τζούλια. Την παίρνει συχνά μαζί του στην ταράτσα, στο εργαστήρι του, όπως το αποκαλεί. Αποκεί πάνω, βλέπει κανείς τη θάλασσα κι απ' την άλλη μεριά το Μόντε Πελλεγκρίνο. Φορώντας μια λευκή μπλούζα που τον κάνει να μοιάζει με καθηγητή χημείας, ο Πιέτρο βάζει να βράζουν κάτι μεγάλα καζάνια για να κάνει τα ρετουσαρίσματα: ξέρει πώς να ξεβάψει τα μαλλιά και να τα ξαναβάψει στη συνέχεια χωρίς να ξεθωριάσει το χρώμα. Η Τζούλια τον κοιτάζει ώρες ατελείωτες να δουλεύει, παρατηρώντας κάθε του κίνηση. Ο πατέρας της προσέχει τα μαλλιά όπως η μάμα τα ζυμαρικά της. Τα ανακατεύει με μια ξύλινη κουτάλα, τα αφήνει να «ξεκουραστούν» προτού τα ξαναπιάσει, ακάματος. Υπάρχει υπομονή, ακρίβεια αλλά και αγάπη στον τρόπο που τα επεξεργάζεται. Του αρέσει να λέει πως μια μέρα αυτά τα μαλλιά θα φορεθούν κι ότι τους αξίζει μεγάλος σεβασμός. Η Τζούλια πιάνει μερικές φορές τον εαυτό της να φαντάζεται τις γυναίκες για τις οποίες προορίζονται αυτές οι περούκες – εδώ, οι άντρες δε συνηθίζουν να φοράνε ποστίς, δεν τους το επιτρέπει η περηφάνια τους, γι' αυτούς μετράει πολύ η έννοια του ανδρισμού.

Άγνωστο το γιατί, ορισμένα μαλλιά αντιστέκονται στη μυστική φόρμουλα των Λανφρέντι. Τα περισσότερα βγαίνουν από τα καζάνια μέσα στα οποία έχουν βράσει κατάλευκα σαν το γάλα, αλλά ένας μικρός αριθμός απ' αυτά συνεχίζει να διατηρεί το αρχικό του χρώμα. Αυτοί οι λιγοστοί ατίθασοι αποτελούν πραγματικό πρόβλημα: δε νοείται φυσικά να βρει πελάτης ανάμεσα στις προσεκτικά βαμμένες τούφες μαύρους ή καφετί αντάρτες. Λόγω της εξαιρετικά καλής της όρασης, η Τζούλια έχει αναλάβει αυτή τη λεπτή αποστολή: να ξεδιαλέγει τις τρίχες μία μία και να αφαιρεί τις αδάμαστες. Πρόκειται για πραγματικό κυνήγι μαγισσών αυτό που κάνει καθημερινά, μια σχολαστική, αδιάκοπη καταδίωξη.

Η φωνή της Πάολας τη βγάζει απ' τις σκέψεις της.

Καλή μου, φαίνεσαι κουρασμένη.

Πάλι διάβαζες όλη νύχτα.

Η Τζούλια δεν το αρνείται. Δεν μπορείς να κρύψεις τίποτα απ' την Πάολα. Η ηλικιωμένη γυναίκα είναι η γηραιότερη ανάμεσα στις εργάτριες της βιοτεχνίας. Εδώ, όλοι τη φωνάζουν Νόννα. Γνώρισε τον πατέρα της Τζούλιας όταν αυτός ήταν μικρός: της αρέσει να λέει πως του έδενε τα κορδόνια. Βλέπει τα πάντα, μέσα απ' τη σοφία των εβδομήντα πέντε χρόνων της. Τα χέρια της είναι ταλαιπωρημένα, η επιδερμίδα της σκαμμένη με ρυτίδες, σαν περγαμηνή, αλλά το βλέμ-

μα της είναι πάντα διεισδυτικό. Χήρα από τα είκοσι πέντε της, μεγάλωσε μόνη τα τέσσερα παιδιά της, αρνούμενη σ' όλη της τη ζωή να ξαναπαντρευτεί. Όποτε τη ρωτούν γιατί, απαντά πως η ελευθερία της είναι κάτι πολύτιμο για εκείνη: *Μια παντρεμένη γυναίκα πρέπει να δίνει λογαριασμό, λέει. Κάνε ό,τι θέλεις, καλή μου, αλλά προπάντων μην παντρευτείς*, επαναλαμβάνει στην Τζούλια. Διηγείται πρόθυμα τους αρραβώνες της μ' αυτό τον άντρα που της είχε προξενέψει ο πατέρας της. Η οικογένεια του συζύγου της είχε κτήματα με λεμονιές. Η Νόννα χρειάστηκε να δουλέψει μαζεύοντας λεμόνια ακόμη και τη μέρα του γάμου της. Στην ύπαιθρο, δεν υπήρχε χρόνος για ανάπαυλα. Θυμάται τη μυρωδιά του λεμονιού που αναδιδόταν μονίμως απ' τα ρούχα της κι απ' τα χέρια του άντρα της. Όταν αυτός πέθανε από πνευμονία μερικά χρόνια αργότερα, αφήνοντάς τη μόνη με τα τέσσερα παιδιά, αναγκάστηκε να φύγει στην πόλη για να βρει δουλειά. Εκεί συνάντησε τον παππού της Τζούλιας, που την προσέλαβε στη βιοτεχνία. Πάνε πενήντα χρόνια που εργάζεται εδώ.

Δε θα βρεις άντρα μέσα απ' τα βιβλία! αναφωνεί η Άλντα.

Εσύ να την αφήσεις ήσυχη, τη μαλώνει η Νόννα.

Η Τζούλια δεν ψάχνει για άντρα άλλωστε. Δε συλλάβει ούτε στις καφετέριες ούτε στα κλαμπ, που

είναι εντούτοις γεμάτα νέους της ηλικίας της. Η κόρη μου είναι λίγο μονόχνοτη, συνηθίζει να λέει η μάμα. Από τη βαβούρα των ντισκοτέκ, η Τζούλια προτιμά τη βελούδινη σιωπή της δημοτικής βιβλιοθήκης. Πηγαίνει εκεί καθημερινά την ώρα του μεσημεριανού φαγητού. Η αχόρταγη αναγνώστρια αγαπάει την ατμόσφαιρα που έχουν οι μεγάλες αίθουσες με τους γεμάτους βιβλία τοίχους, την οποία έρχεται να διαταράξει μονάχα το θρόισμα των σελίδων. Έχει την εντύπωση πως υπάρχει εκεί κάτι το θρησκευτικό, μια σχεδόν μυστικιστική κατάνυξη που της αρέσει. Όταν διαβάξει, η Τζούλια δεν καταλαβαίνει πώς περνά η ώρα. Μικρή, καταβρόχθιζε τα βιβλία του Εμίλιο Σαλγκάρι, καθιστή στο πάτωμα, ανάμεσα στις εργάτριες. Αργότερα ανακάλυψε την ποίηση. Της αρέσει ο Καπρόνι περισσότερο απ' τον Ουγκαρέττι, τα πεζά του Μοράβια και πάνω απ' όλα ο λόγος του Παβέζε, του αγαπημένου της συγγραφέα. Πιστεύει πως θα μπορούσε να περάσει όλη της τη ζωή μ' αυτή την παρέα και μόνο. Ξεχνάει ακόμα και να φάει. Δεν είναι σπάνιο να τη δει κανείς να γυρίζει με άδειο το στομάχι από το διάλειμμα για φαγητό. Έτσι είναι: η Τζούλια καταβροχθίζει τα βιβλία όπως άλλοι τα κανόλι*.

Όταν επιστρέφει εκείνο το απόγευμα στη βιοτεχνία, μια ασυνήθιστη σιωπή βασιλεύει στην κυρίως

---

* Χαρακτηριστικό γλυκό της Σικελίας, κάτι σαν τραγανή φλογέρα γεμιστή με τυρί ρικότα. (Σ.τ.Μ.)

αίθουσα. Όλα τα βλέμματα στρέφονται πάνω της την ώρα που μπαίνει.

Καλή μου, της λέει η Νόννα με φωνή που η Τζούλια δεν αναγνωρίζει, μόλις πήρε η μητέρα σου τηλέφωνο.

Κάτι συνέβη στον μπαμπά.